

Вплив листа Й.В.Сталіна «Про деякі питання історії більшовизму» до редакції журналу «Пролетарська революція» на наукове життя в Україні (30-і роки ХХ ст.)

Аналізуються методи сталінського керівництва щодо встановлення контролю над науковим середовищем та шляхи впровадження ідеологічного диктату і партійної монополії на тлумачення істини в радянській державі у 30-х роках ХХ ст.

Ключові слова: тоталітарна система, ідеологічний диктат, наукове середовище, політичні репресії, сталінізм, троцькізм, інтелігенція.

Кінець 20-х–початок 30-х років ХХ ст. були періодом становлення в СРСР тоталітарної системи, що, у свою чергу, стала органічною складовою мегасистеми мобілізаційного типу, здійснюючої на теренах СРСР наздоганяючу модернізацію.

Важливим кроком до встановлення повного контролю за життям суспільства було впровадження ідеологічного диктату та партійної монополії на тлумачення істини, як і на поширення будь-якої інформації. Виконання цих завдань було неможливим без контролю над науковим середовищем, особливо щодо суспільних наук. В кінцевому підсумку підкорена наука мусила підтвердити «обґрунтованість» та «науковість» будь-яких партійних настанов і планів, освячуючи своєю об'єктивністю і утопічність, і безпідставність останніх.

Саме ці міркування спонукали вище більшовицьке керівництво розпочати у 1931 році масштабну кампанію наступу на науку та науковців. Точніше кажучи, ця кампанія з новою силою і нещадністю продовжила той наступ на стару науку, що проводився вже з перших повоєнних місяців.

Сигналом до початку кампанії, а згодом це перетворилося у певний канон, стала публікація листа самого Й.В. Сталіна «Про деякі питання історії більшовизму» до редакції журналу «Пролетарська революція».

З одного боку, Сталін у цій статті проголошував певну ідеологічну аксіоматику, що мусила відтепер заступити місце «безплідним дискусіям» та критичному вивченню джерел.

З іншого боку, ця публікація та її обговорення надали можливість ідеологічній та карально–репресивній машині відпрацювати найбільш ефективні форми і прийоми цькування й розправи над справжніми чи удаваними ворогами або опозиціонерами.

Дослідження змісту сталінського листа, реакції на нього та усього процесу розгортання ідеологічної кампанії дає нам змогу краще і багатоглибше зрозуміти ментально–ідеологічний контекст міжвоєнної доби, збагнути типовий арсенал корпоративно–номенклатурних судилищ, які з усією силою намагалися позбавити інакомислячих чи навіть просто незалежних вчених волі до спротиву.

Проблема дослідження тоталітарного переродження радянської держави та політичних репресій привертала увагу вітчизняних і зарубіжних вчених. Н. Полонська–Василенко у своїй праці «Українська Академія наук» дослідила історію розвитку науки та долі багатьох провідних вчених, докладно змалювавши репресії проти них. При цьому її робота є не тільки науковим дослідженням, а й цінним джерелом з вивчення даної проблеми [1]. Російський дослідник М.Г. Ярошевський у своїй роботі [2] теоретично осмислив засади, на яких Сталін будував власні стосунки з наукою.

У роботі О. Ляпіної [3] вміщено протокол наради при культпровідділі ЦК КП(б)У, на якій і розпочалося обговорення планів перебудови української науки згідно настанов, окреслених у листі Сталіна.

Грунтовним аналізом організаційних і духовно–ідеологічних підвалин сталінського терору виділяється праця колективу авторів «Політичний терор і тероризм в Україні» [4].

Істотний внесок у дослідження засобів і механізмів тоталітарного тиску та практичних наслідків сталінських репресій зробили такі автори, як С. Білокінь, С. Кульчицький, І. Білас, Ю. Шаповал, З. Лихолобова, В. Нікольський, Р. Конквест, І. Дойчер, М. Маля та інші.

В той же час треба констатувати, що відносно непогана розробка загальних питань, пов'язаних із теорією (ідеологією) і практикою сталінізму робить тільки більш нагальними відповідні дослідження, покликаних викрити конкретні механізми й важелі сталінської ідеологічної машини, її глибинну спорідненість із репресивним тоталітарним апаратом («підсистемою страху»).

Метою пропонованої статті є аналіз ходу і наслідків обговорення листа Сталіна до редакції «Пролетарської революції» та вплив цієї ідеологічної кампанії на українське наукове життя. Джерелами слугували архівні матеріали та опубліковані документи.

На наш погляд доречним буде зупинитися на загальному контексті початку цієї заздалегідь спланованої акції. Безпосередня мета, переслідувана Сталіним, є доволі очевидною – «прибрати до рук» головні галузі історико–партійної науки, згорнути некерованість і непередбачуваність в усьому, що стосувалося інтерпретації минулого, оскільки саме у цьому минулому, належним чином препарованому і зміненому, мусили відтепер винаходити виточки величі «батька всіх народів СРСР». Сталінський ювілей, відсвяткований у 1929 році, став однією зі знаменних точок відліку у набираючій силу кампанії звеличення ватажка. Безперечно, що це мало виконувати неабияку роль у жорстокій боротьбі проти усіх форм опозиції – від непримиренної, яка мала сміливість діяти відносно відкрито, використовуючи партійну трибуну і сторінки історичних часописів, і до

прихованої, настрої якої можна було тільки тією чи іншою мірою передбачати чи вгадувати.

До речі, переважна більшість тодішніх журналів (хіба що за винятком часопису «Під прапором марксизму») на відміну від газет не дуже жваво відгукнулися на кампанію звеличення Сталіна з нагоди його 50-річчя. Це стосувалося і істпартівського журналу «Пролетарська революція». Лист більшовицького генсека повинен був вбити відразу кількох зайців, зокрема, почати монополізацію партійної історії та її очищення від зайвої науковості, а також, хоча й не у першу чергу, показати журналам «хто в хаті господар» (варто зауважити, що після публікації цієї статті часопис протягом цілого року не виходив, відновивши роботу тільки у 1933 р.).

У своєму листі вождь світового пролетаріату виступив з різкою та нищівною критикою статті А.Г. Слуцького «Більшовики про німецьку соціал-демократію в період її передвоєнної кризи», що також була надрукована на сторінках «Пролетарської революції» (1930, №6). Сталін характеризує статтю Слуцького як «антипартійну та напівтроцькістську» [5,85]. Не обтяжуючи себе точністю дотримання фактів (наприклад, проголошуючи Розу Люксембург одним з авторів теорії перманентної революції) [5,92], він розгорнуто і докладно представляє своє бачення відносно Леніна та німецьких соціалістів. Але не це, зрозуміло, спонукало більшовицького генсека взятися за перо. Його лист також містив низку гасел, які фактично закликали до перебудови існуючої організації наукового життя та самих засад наукових дискусій.

Сталін різко критикує редакцію журналу за сам факт розміщення статті: «А ви, замість того, щоб заплямувати цього новоявленого «історика», як наклепника і фальсифікатора, зустрієте з ним у дискусію, даєте йому трибуну» [5,86].

Далі йдеться про те, що тема обговорення насправді не є дискусійною: «Що власне вважає редакція вартим дискусійного розгляду в статті Слуцького?»

Свою точку зору на відносини Леніна та німецької соціал-демократії Сталін проголошує беззаперечною: «Це аксіома. А ви тягнете нас назад, намагаючись перетворити аксіому в проблему, яка підлягає «дальшому розробленню» [5,87].

Далі автор задається питанням, «що могло штовхнути редакцію на цей неправильний шлях» і сам дає відповідь на нього: «Я думаю, що на цей шлях штовхнув її гнилий лібералізм, який має тепер серед однієї частини більшовиків деяке поширення». Сталін вбачає коріння такого лібералізму у невірному розумінні природи троцькізму: «Деякі більшовики думають, що троцькізм є фракція комунізму, правда, така, що помиляється, що робить немало дурниць, іноді навіть антирадянська, але все ж фракція комунізму. Звідси – деякий лібералізм щодо троцькістів і троцькістськи – мислячих людей» [5,99].

Насправді ж, заявляв «вождь світового пролетаріату», троцькізм вже давно перестав бути фракцією комунізму. Насправді троцькізм – це «передовий загін контрреволюційної буржуазії, яка веде боротьбу проти комунізму». Ось чому лібералізм щодо нього повинен відтепер розглядатися як «...головотяпство, яке межує із злочином, зрадою щодо робітничого класу». Генсек рішуче засудив спроби деяких «літераторів» і «істориків»

протягти «контрабандою» в нашу літературу «замаскований троцькістський мотлох» [5,99–101].

На закінчення Й.В. Сталін виголошує необхідний на його думку подальший план дій: «Завдання редакції полягає, по-моєму, в тому, щоб піднести питання історії більшовизму на належну висоту, поставити справу вивчення історії нашої партії на наукові, більшовицькі рейки і загострити увагу проти троцькістських і всяких інших фальсифікаторів історії нашої партії, систематично зриваючи з них маски» [5,102].

Не підлягає сумніву, що публікація статті Сталіна аж ніяк не ставила за мету з'ясувати якісь питання теорії чи історіографії більшовизму. Усім сучасникам було цілком очевидно, що у формі «дискусійно-критичної» статті журнал фактично надрукував жорстку директиву, яка мусила тягти за собою відповідні організаційно-кадрові рішення та інші «висновки». Публікація листа відкрила цілу кампанію з перегляду засад організації наукового життя в СРСР.

Як слушно вказує М. Маля, Сталін оприлюднив «зміну, що стосувалася історії партії», яка фактично полягала у проголошенні тези, про те, що Ленін ніколи не робив помилок – «відтоді і виникло правило, згідно з яким нав'язувалася єдино вірна точка зору щодо історії партії, ролі Леніна в ній та, зрозуміло, позиції Сталіна як його наступника. Нова доктрина проголошувала, що Ленін та його партія завжди були праві; що Сталін був найближчим сподвижником Леніна у створенні партії та керівництві Жовтневою революцією та, що саме він нині завершує цю революцію будівництвом соціалізму. Водночас наголошувалося, що троцькізм та інші ухили були взагалі не складовою частиною історії партії, а ворожими проявами на кшталт меншовизму та соціал-демократії, яку Ленін напередодні розгромив [6,264–265]. Крім цього, на наш погляд, цілком доречною є думка І. Дойчера, який нагадує, що з 1924 року (року смерті Леніна) регулярно проводилися церемонії вшанування пам'яті трьох «Л» (Леніна, Лібкнехта та Люксембург) [7,181–182]. Сталін розвінчує культ німецьких соціал-демократів. Відтепер залишається офіційно санкціонований культ Леніна як певна форма легітимації і влади Сталіна, і його ролі у якості непогрішимого ватажка.

На початку 1932 року Л. Троцький проти якого значною мірою був скерований згаданий вище лист Сталіна, писав: «С разных сторон к автору этих строк поступают то тревожные, то недоуменные, то злорадные вопросы: чем объяснить, что правящий слой Советского Союза кажется в настоящее время целиком ушедшим в исторические изыскания?».

Непримиренний супротивник Сталіна проливає світло на те, проти кого насправді скерована розв'язана керівництвом країни рад кампанія.

По-перше, Троцький вказує на своїх багатьох колишніх прибічників: «тысячи менее стойких сторонников оппозиции формально отреклись в течение последних лет от своих взглядов, были восстановлены в партии и допущены к работе. Уже очень скоро обнаружилось, что школа оппозиции была для них незаменимой школой научной мысли. Бывшие «троцкисты» заняли видное положение в области хозяйственной, научно-литературной и педагогической деятельности. Они покорны, как могут быть покорны испуганные чиновники. Но они знают факты. В мозговых извилинах у них застряло немало критических навыков. Агенты Сталина, подстере-

гающие их со всех сторон, без труда открывают в их лекциях и книгах яд «троцкистской контрабанды».

По-друге, Троцький вважає, що наступною жертвою мають стати «серьезные молодые исследователи, ничем в прошлом не связанные с оппозицией, в значительной мере аполитичные, но и чуждые карьерных соображений». Це вони «становятся нередко жертвой обрабатываемого научного материала и собственной добросовестности. В ряде вопросов они, не подозревая того, попадают в колею, проложенную левой оппозицией. Система взглядов, которую навязывает сталинская бюрократия, приходит во все большее противоречие не только с традициями партии, но и со всеми сколько-нибудь серьезными самостоятельными исследованиями в разных областях исторической и общественной науки, порождая тем самым оппозиционные настроения. В результате неожиданно раскрывается, что важнейшие отрасли общественной работы в Советском Союзе находятся в руках «авангарда буржуазной контрреволюции!»»

Троцький також дає власне визначення терміну «троцькістська контрабанда»: «Когда окончательно замолчали живые люди, то оказалось, что в библиотеках, в клубах, в советской книготорговле, на книжных полках студентов и рабочих стоят старые книги, которые продолжают говорить тем самым языком, каким они говорили в то время, когда имена Ленина и Троцкого назывались нераздельно. В эту баррикаду враждебных книг сталинская бюрократия уперлась сейчас» [8].

Неважко здогадатися, до яких наслідків призвела кампанія обговорення сталінського листа, яка повною мірою торкнулася й України. Зрозуміло, що це фактично був масштабний погром наукових кадрів, їх ганебне цькування і залякування. Фактично усі ці події були прелюдією і репетицією наступних політичних процесів, якими сталінська диктатура нищила національну українську інтелігенцію і науковців зокрема.

Н.Д. Полонська-Василенко писала, що після виходу листа з новою силою розгорнулося цькування вчених та нищення авторитетів: «По всіх установах провадилося «обговорення» цього листа, яке перетворилося на всесоюзне «самобичування». Що старшим був вчений, що більшим авторитетом користувався він, то з більшою ненавистю й завзяттям з нього робили мету для нападів» [1,18].

Одним з перших закликав до перебудови роботи на основі вказівок Сталіна Андрій Хвиля – публіцист, завідувач відділу агітації і пропаганди ЦК КП(б)У (у майбутньому – заступник наркома освіти України). 4 грудня 1931 року він звернувся зі вступним словом до учасників наради при культпровідділі ЦК КП(б)У. Хвиля, зокрема, заявив, що історичний фронт України спізнився з проробкою листа т. Сталіна яке, на його думку, має міжнародне й загальнополітичне значення «для всього міжнародного революційного руху, для кожної партії Комінтерну тому, що даючи в стислій формі історію боротьби більшовизму–ленінізму, Сталін з виключною ясністю вчить увесь міжнародний пролетаріат якими шляхами треба йти, щоб розгромити соціал–фашизм і забезпечити переможний хід міжнародної пролетарської революції...»

Далі А. Хвиля звернув увагу присутніх на те, що під кутом зору вказівок т. Сталіна на історичному фронті України наявні «великі прориви» (тобто прогалини, провали), які треба негайно ж ліквідувати: «... наявна контрабанда ворожих нам ідеологій, є контрабанда троцькізму, є

контрабанда українського націоналізму, є контрабанда всяких гатунків опортунізму в самому розгорнутому вигляді».

Він закликав підняти на вищій щабель боротьбу за більшовизацію історичного фронту і розгорнути на всіх ділянках наступ проти «українського буржуазного табору».

Для виконання цих завдань А. Хвиля запропонував наступний план дій:

А. Скласти новий колективний підручник з історії КП(б)У згідно зі вказівками т. Сталіна;

Б. Викрити помилки, що були і є в наших історичних роботах;

В. Це викриття помилок повинно стосуватися усієї марксистської історичної літератури (монографії, підручники, спогади);

Г. Переглянути програми по всіх вертикалях і перевірити викладання історичних дисциплін;

Д. Притягнути до цієї справи усі науково–дослідні і навчальні інститути;

Є. Перебудувати роботу в цьому напрямі наших інститутів історії та історії партії;

Ж. Широко популяризувати лист Сталіна і на основі його скласти для кожної організації конкретний план роботи, надіслати викладачів по філіям.

На закінчення доповідач закликав історичний фронт до самоперевірки й самокритики, яка «має бути пристосована, «не дивлячись на постаті», як казав т. Сталін» та відзначив «що обговорення листа т. Сталіна, накреслення на основі його конкретних заходів повинно підняти роботу історичного фронту на найвищій щабель в найближчий час» [3].

В наукових установах і організаціях розгорнулася бурхлива діяльність з проробки листа т.Сталіна.

Типовим у цьому відношенні були події, що відбулися у науково–дослідному Інституті радянського будівництва та права після проведеного там «сталінського рейду» з перевірки робіт. Під час цього заходу спеціальна бригада виявила у дев'ятнадцяти науковців численні помилки, контрреволюційні виступи, заперечення партійної лінії, «троцькістську», «націоналістичну» та «правоопортуністичну» контрабанду. Також було розкритиковано й діяльність журналу народного комісаріату юстиції «Револьюційне право», який в своїй роботі «...орієнтувався на буржуазних юристів, що заповнювали його сторінки антимарксистськими статтями й взагалі часто–густо друкував політично помилкові статті». Ось чому керівника кафедри філософії Демчука, визнаного «...одним з яскравих представників троцькістської та націоналістичної контрабанди...», було звільнено з керівництва кафедрою та порушено питання про його виключення з партії.

По закінченні зазначеної перевірки було зроблено висновок, що безперечно, сталінський рейд відіграв «виключну роль» у виявленні всіх ворожих антимарксистських концепцій та течій на фронті радбудівництва і права [9,арк.67–68].

На засіданні бюро партійного осередку Аграрного інституту ВУАМЛІН від 31 грудня 1931 року було відзначено, що своїм листом т. Сталін поставив завдання перед всіма ділянками теоретичного фронту, зокрема аграрним. Висновок, що його було зроблено в цій ухвалі, був такий:

«Пильність і непримиренність в боротьбі зі всіма ворожими теоріями та ліберальними відношеннями до них на аграрному фронті».

Бюро намітило переглянути плани наукової роботи осередку під кутом зору актуалізації тематики відповідно вказівок т. Сталіна, вивчити основні роботи з аграрних питань, особливо робітників аграрного фронту України, під кутом зору виявлення і критики можливих помилок і антипартійних тверджень, що являється прихованою «контрабандою «троцькізму» на аграрному фронті...»

Було намічено ухвалити й відповідний план науково–дослідної роботи, який включав такі теми:

1. «Боротьба партії з троцькістськими поглядами на селянство та його роль в революції».
2. «Люксембургіанство про селянство та його роль в революції».
3. «Епігони парвусіанської теорії сільськогосподарських криз в сучасній літературі з аграрного питання».

Втім, цей план виконати не вдалося. Секретар партійного відділу Аграрного інституту ВУАМЛІН пише у «Стислій характеристиці роботи, переведеної партосередком» про наступне: «...шкідник Білаш, як безпосередній керівник науково–дослідної роботи, так розставив сили та організував роботу, що ні одна з цих тем виконаною не була»

У цій же «Стислій характеристиці...» робляться висновки про основні хиби проведеної роботи: «Крім того, матеріал свідчить й про те, що така найважливіша робота, як партійно загострена проробка низки праць в зв'язку з листом т. Сталіна, проведена по–сімейному, не висвітлювалась на сторінках преси, не мобілізувалася навколо підняття питань партійно–пролетарська громадськість, а завдяки цьому, як завдяки загубленню партійної пильності, наслідки проведеної у партосередку та бюро Аграрного Інституту ВУАМЛІН роботи, в зв'язку з листом т. Сталіна, були абсолютною незадовільними» [9,арк.57,62].

2 лютого 1932 року на засіданні Комісії Реврухів ВУАН слухалось питання про перебудову роботи Комісії «у світлі листа т. Сталіна» (але чомусь у протоколі було записано, що Сталін написав листа до журналу «Пролетарська правда»). Під час слухань було особливо відзначено внесок членів комісії товарищів Гриценка, Кокошка, Камінського, Машкевича, які взяли активну участь в обговоренні листа т. Сталіна в товаристві «Історик–марксист», у вищих навчальних закладах, на підприємствах та в інших організаціях. Також було прийнято рішення й надалі брати участь у всій роботі історичного фронту міста Києва [3].

В Інституті економіки ВУАМЛІН було проведено обговорення листа Сталіна на зборах наукових працівників і аспірантів, на якому було сплановано, а згодом і проведено перевірку основних економічних видань. Була переглянута вся друкована продукція за 1931 рік: підручники, статті та брошури працівників Інституту економіки, журнали «Економіст–марксист», «Господарство України», «Шляхи індустріалізації» та загалом й решту продукції видавництва «Господарство України». Перевірка також торкнулася навчальних планів і програм Інституту економіки ВУАМЛІН та низки вищих навчальних закладів м. Харкова, під час якої окрему увагу приділили вивченню якості викладання економічних дисциплін навіть у непрофільних закладів освіти.

Оргвिसновки не забарилися. У підручниках було виявлено низку помилок «механістичного» характеру та «меншовицькі трактування» деяких питань. У журналі «Господарство України» перевіряючи побачили протягування буржуазної пропаганди (окрему справу «Господарства України» згодом було розглянуто Центральною контрольною комісією партії), викрили «деякі окремі помилкові твердження» в «Економісті– марксисті» та чимало «неправильних тверджень» в «Шлясі індустріалізації».

В наукових і літературних працях низки співробітників цих видань (Хименко, Єфімов, Олександров, Мишкін) було викрито «троцькізм», «правий опортунізм», відверто буржуазні теорії, апологетика «люксембургіанства» (Вікул). У виданнях видавництва «Господарство України» за 1931 рік було виявлено чимало «антипартійних» положень і настанов, зокрема в книзі «Планування науки на Україні» знайшли «український націоналізм», «троцькізм», «правий опортунізм», «юровщину» тощо.

Наслідки роботи комісії в формі стислих рецензій на всю перевірену економічну літературу було подано до КПВ ЦК КП(б)У. Підручники економіки були обговорені на зборах наукових працівників інституту, а рецензію на них розмістили в газеті «Комуніст». Також було надруковано (в «Комуністі» і «Харківському пролетарі») низку статей з викриттям «контрабанди» в працях окремих авторів – Єфімова, Хименка, Мишкіна, Білаша та ін. Таку ж «викривну» роль виконували і деякі рецензії в журналах (наприклад на книгу Коника в журналі «Господарство України») Наслідки перевірки праць, особливо наукових працівників Інституту економіки, було обговорено на засіданні партійного осередку Інституту (за результатами обговорення виключили з партії Мишкіна та винесли догану Вакулу) [9,арк.54–55].

Слід звернути увагу на те, що в роботі «рецензентів» не обійшлося без суттєвих недоліків. Так, вже 20 квітня 1932 року на засіданні фракції ВУАН констатувалась наявність перегинів. Обговоривши інформацію про політичний стан ВУАН, фракція зазначила, що в проробці листа т. Сталіна комуністами–науковцями була проведена «цілковито невірна лінія наукових працівників». Зокрема, засуджувалась практика критики окремих цитат автора, відірваних від його наукової концепції та досягнень, абстрактна критика без опанування суті справи, нерозуміння багатьма комуністами характеру академічних журналів, поширення критики на всіх науковців, вимагання каяття замість переконання. Особливо шкідливою було визнано «методу боротьби, коли для цього використовуються подані на рецензію або переробку статті чи окремі праці і замість того, щоб виправити хиби, допомогти цей недрукований попередній матеріал роблять предметом дискусії, або попередній чернетковий матеріал береться і робиться не предметом товариської критики для виправлення хиб, а стає предметом боротьби і навіть вноситься на дискусію на збори і навіть до преси». Серед таких випадків, як «абсолютно неприпустимий» був відзначений вчинок Кацнельсона – члена партії, працівника Академії, який виступаючи на загальних зборах з критикою академіка Д. Граве, користувався як матеріалом рукописом брошури Д. Граве «Математика і соціалістичне будівництво», яка була за проханням Д. Граве передана Кацнельсону для попередньої рецензії перед друком. Показовим був також виступ співробітника Рибак на зборах 1–го відділу ВУАН з критикою математичних праць академіка М. Крилова, коли він, зокрема, «заявив

академіку, що він, Рибак, його праць не читав і вважає, що й читати не треба, щоб дати йому оцінку як буржуазному вченому».

В цілому було зроблено висновок, що певні незначні хиби, «непомірно зрісши», перетворили лінію на викриття «класово-ворожої суті» ідеологічних настанов низки учених на її протилежність і призвели до необґрунтованого «смикання та формальних причепок», які утворили «цілком несприятливу для розвитку наукової роботи обстановку» [10, арк.15–17].

Незважаючи на це, вплив сталінського листа продовжував відчуватися й надалі. Його основні принципи були закріплені у 1933 році в тезах Інституту Маркса – Енгельса – Леніна до 50-річчя з дня смерті К. Маркса та 30-річчя II з'їзду РСДРП. Фактично саме в цих документах Сталін зводиться вже у ранг класика марксизму [11, 206].

У тому ж 1933 році академік О.Г. Шліхтер представив доповідну записку секретарю фракції ВУАН В.П. Затонському, в якій зазначалося, що «незважаючи на те, що після зовсім точних директив з боку фракції ВУАН і політбюро ЦК КП(б)У, наданих у зв'язку з тяжкими політичними помилками, допущеними бюро осередку при обговоренні листа т. Сталіна, нове партійне керівництво ВУАН, в особі партійних працівників, що постійно працюють в Києві, колишні помилки не врахувало і роботи своєї на основі керівних вказівок не перебудувало».

О.Г. Шліхтер повідомляв, що останнім часом у ВУАН проявилася низка нездорових явищ: безпартійні маси наукових працівників партійним керівництвом не охоплені, наявна низка політичних угруповань, з яких «найбільш активно виступає проти нас група Грушевського», в інституті мовознавства партійне керівництво було «на поведи у контрреволюційних наукових працівників», значна частина яких зараз заарештована, впродовж останніх місяців з дозволу відповідних партійних працівників ВУАН надруковано декілька книг, в яких розміщено «відверто ворожі нам антирадянські контрреволюційного змісту статті» тощо [12].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що лист Сталіна слід розглядати як жорстку вказівку на проведення ідеологічної кампанії з перебудови гуманітарних наук, що мали виключне значення у формуванні ідеологічного клімату в СРСР.

Можна виокремити такі цілі вказаної кампанії:

- проведення більш жорсткої лінії до «троцькізму» та «троцькістів»;
- виявлення та ліквідація «контрабанди» ворожих ідей;
- виявлення носіїв «ворожих ідей»;
- згортання дискусій у науковому середовищі, насаджування «аксіоматичного (догматичного) підходу»;

- насадження авторитету Сталіна у науковій сфері.

Для досягнення названих цілей застосовувались наступні методи:

- обговорення листа на зібраннях;
- «обслідування» наукових установ спеціальними бригадами;
- перевірка наукової літератури;
- критика з боку колег та преси;
- примус до самокритики;
- виключення з партії;
- зняття з посад.

На жаль, ми можемо констатувати, що практично усі поставлені цілі були переважно виконані. Насаджування ідеологічної одноманітності та політичної пильності створювали вкрай несприятливу для нормальної наукової роботи обстановку (про що відверто заявляли самі вчені на зборах наукових установ). Науковці намагалися протистояти тиску партійно-державної машини, але цей протест був неминуче приречений на поразку. Це створило умови для ще більшого посилення тоталітарного режиму в СРСР та, зокрема, в Україні.

Джерела та література

1. Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія наук: нарис історії. – К.: Наукова думка, 1993. – 413 с.
2. Ярошевский М.Г. Сталинизм и судьбы советской науки // Репрессированная наука. – Л.: Наука, 1991. – С.6–33.
3. Ляпина О. З історії політизації української історичної науки 30–х років ХХ століття // www.history.univ.kiev.ua/rus/hist-europa/files/vur.3/Lyapina.pdf
4. *Політичний терор і тероризм в Україні* /Архієрейський Д.В., Бажан О.Г., Бикова Т.Б. та ін. – К.:Наукова думка, 2002. – 950 с.
5. *Сталін Й.В.* Твори. Переклад з російського видання, схвалений комісією ЦК КП України. – Т.13. – Липень 1930 – січень 1934. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1953. – 415 с.
6. *Маля М.* Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917–1991 / Пер. з англ. А. Гриценка, П. Насади, З. Клещенко. – К.: Мегатайт, 2000. – 608 с.
7. *Дойчер И.* Троцкий. Изгнанный пророк.1929–1940 гг. / Пер. с англ. А. Цыпленкова. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2006. – 527 с.
8. *Архив Л.Д. Троцкого.* – Том 6 // www.moshkow.library.kr.ua
9. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України* (далі – ЦДАВО України). – Ф.1. – Оп.20. – Спр.6221.
10. *Там само.* – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5295.
11. *Якунин В.К.* Рец. на кн. А.И. Алаторцевой «Советская историческая периодика. 1917 – середина 1930–х годов. – М., 1989» // Вопросы истории – 1991. – № 6. – С.205–206.
12. *ЦДАГО України.* – Ф.1. – Оп.20. – Спр.6223.

Ткаченко В.В. Влияние письма И.В. Сталина «О некоторых вопросах истории большевизма» в редакцию журнала «Пролетарская революция» на научную жизнь в Украине (30–е годы ХХ в.)

Анализируются методы сталинского руководства по установлению контроля над научной средой и пути внедрения идеологического диктата и партийной монополии на трактовку истины в советском государстве в 30–х годах ХХ в.

Ключевые слова: *тоталитарная система, идеологический диктат, научная среда, политические репрессии, сталинизм, троцкизм, интеллигенция.*

Tkachenko, V.V. Influence of I.V. Stalin's letter «About some questions of history of Bolshevism» in magazine staff «Proletarian revolution» on a scientific life in Ukraine in 1930 s

Methods of Stalin's management due to instituting control over the scientific environment and ways of implementation of ideological diktat and party monopoly on treatment of true in Soviet state in 1930s are analyzed.

Key words: *totalitarian system, ideological diktat, scientific environment, political repression, Stalinism, Trotskyism, clerisy.*